

კახეთისა და ქვემო ქართლის ეთნობოტანიკა

რაინერ ვ. ბუსმანი*, ნარელ ი. პანიაგუა სამბრანა,
შალვა სიხარულიძე, ზაალ კიკვიძე, დავით ქიქოძე,
დავით ჭელიძე, ქეთევან ბაცაცაშვილი, რობი ე.
ჰარტი

Repatriation - Research

თავდაპირველად გამოქვეყნდა (Bussmann, R.W., Paniagua Zambrana, N.Y., Sikharulidze, S., Kikvidze, Z., Kikodze, D., Tchelidze, D., Khutsishvili, M., Batsatsashvili, K., Hart, R.E. (2020). An ethnobotany of Kakheti and Kvemo Kartli, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Ethnobotany Research and Applications* 19(35) doi: 10.32859/era.19.47.1-28)

აბსტრაქტი

შესავალი: საქართველოს ისტორიული პროვინციები, კახეთი და ქვემო ქართლი დიდი კავკასიონის სამხრეთი მაკრო-ფერდობებსა (კახეთი) და მცირე კავკასიონის აღმოსავლეთში (ქვემო ქართლი). ჩვენი შრომა სწავლობდა მცენარეთა ტრადიციულ გამოყენებას კახეთსა და ქვემო ქართლში.

მეთოდები: სავსე სამუშაოები ჩატარდა 2018 წლის აგვისტო-ნოემბერში. ნახევრად სტრუქტურირებული კითხვარებით გამოიკითხა 40 რესპონდენტი (26 ქალი და 14 კაცი), მათგან წინასწარი სიტყვიერი თანხმობის მიღების შემდეგ.

შედეგები: კვლევის რეგიონში აღრიცხული იქნა 215 მცენარის სახეობა, რომლებიც 157 გვარსა და 114 ოჯახს ეკუთვნოდა, ასევე 3 სოკოს სახეობა და სულ ცოტა 5 გვარის სოკო, რომელთა სახეობამდე გარკვევა ვერ მოხერხდა. ამათგან, 114 სახეობა ველურად გროვდებოდა, 88 ბალ-ბოსტნებში მოყავდათ, ხოლო 18 გროვდებოდა როგორც ველურ ბუნებაში, ისე ბალ-ბოსტნებში. გამოყენებული მცენარეების სახეობები რეგიონის შიგნით უმთავრესად თანხვედრილი იყო, ოდნავ მეტი იყო სხვაობები მცენარეთა გამოყენებაში.

გარემოზე მორგების ანალიზმა აჩვენა, რომ ამ ცვალებადობის დიდი ნაწილი აიხსნება მონაწილეთა სოფლების მდებარეობით. ზღვის დონიდან სიმაღლე მნიშვნელოვნად ხსნიდა მცენარეთა სახეობების ორდინაციას, მაგრამ ვერ ხსნიდა სხვაობებს ამ მცენარეთა გამოყენებაში. მონაწილეთა სქესს არ ქონდა მნიშვნელობა მცენარეთა ორდინაციისთვის, მაგრამ მნიშვნელოვანი იყო გამოყენების ორდინაციისთვის.

Correspondence

რაინერ ვ. ბუსმანი^{1*}, ნარელ ი. პანიაგუა სამბრანა^{1,2}, შალვა სიხარულიძე¹, ზაალ კიკვიძე³, დავით ქიქოძე¹, დავით ჭელიძე¹, ქეთევან ბაცაცაშვილი¹, რობი ე. ჰარტი⁴

¹ბოტანიკის ინსტიტუტი და ბაკურიანის ალპიური ბოტანიკური ბაღი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბოტანიკური ქუჩა 1, 0105 თბილისი

²Herbario Nacional de Bolivia, Instituto de Ecología - UMSA, Campus Universitario, Cota Cota Calle 27, La Paz, Bolivia

³ეთნობოტანიკის და სოციო-ეკოლოგიის ინსტიტუტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გამზ. 5, 0162 თბილისი

⁴William L Brown Center, Missouri Botanical Garden, PO Box 299, St. Louis, Missouri 63166-0299, USA

*საკონტაქტო ავტორი, ელ.ფოსტა:
rainer.bussmann@iliauni.edu.ge

Ethnobotany Research & Applications
20:51 (2020)

დასკვნები: ტყის მცენარეების ნაკლებად გამოყენების მიზეზი კახეთსა და ქვემო ქართლში უკავშირდება ფაქტს, რომ ორივე ეს

რეგიონი ახლოა დიდ ბაზრებთან, რაც ამცირებს ბევრი მცენარის შეგროვების ან მოყვანის აუცილებლობას. გარდა ამისა, კახეთი საქართველოს ყველაზე ნაყოფიერი რეგიონია, ძალიან მოკლე ხანით და ესეც ამცირებს, მაგალითად, ფხლისთვის მცენარეების შეგროვების აუცილებლობას. ამის მაგალითია ლაგოდეხი, თითქმის სუბტროპიკული ჰავით, სადაც ჩვენმა კვლევამ ვერ აღრიცხა ტყის მცენარეებს საკვებად გამოყენების შემთხვევები.

გასაღები სიტყვები: კავკასია, ეთნობოტანიკა, მცენარეთა გამოყენება, ტრადიციული ცოდნა, პოსტ-საბჭოთა განვითარება

შესავალი

საქართველო გამოირჩევა კულტურული და მათი
მონათესავე ველურ მცენარეთა დიდი
სახეობრივი მრავალფეროვნებით, ხოლო

მცენარეების გამოყენება სამკურნალო მიზნებით მეტად გავრცელებულია (Ahalkatsi et al. 2018a,b), რასაც ათასწლეულობით ისტორია აქვს (McGovern et al. 2018). მცენარეებს იყენებენ მრავალგვარი ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლები (Kordzakhia and Javakhishvili 1971, Söderlind 2015). ჩვენი კვლევა ჩატარდა კახეთისა და ქვემო ქართლის რეგიონებში (ნახ. 1). ამ რეგიონების მცენარეულობა მოიცავს მთის ტყეებს, სუბალპურ, ალპურ, სუბნივალურ და ნივალურ ზონებს და ხასიათდება მცენარეულობის ვერტიკალური სარტყლიანობის აღმოსავლეთ კავკასიური, ანუ იბერიული ტიპით (Gagnidze and Davitadze 2000; Zazanashvili et al. 1999). მოსახლეობის უმრავლესობა მეტყველებს ქართულად, თუმცა მცირე ჯგუფები ლაპარაკობს აზერბაიჯანულად, ლეკურად, ოსურად, უდიურად, ჩაჩნურად (Beridze et al. 2003).

ნახ. 1. კვლევის რეგიონი

კახეთი

ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად იქცა 1991 წელს სსრკ-სგან დამოუკიდებლობის მიღების შემდეგ და მოიცავს საკუთრივ კახეთის ისტორიულ პროვინციასა და თუშეთის მდალმთიან რეგიონს. ჩვენი შრომა საკუთრივ კახეთს ეხება. ამ კუთხეს ძლიერი ენობრივი და კულტურული იდენტობა ახასიათებს როგორც კახურ ეთნოგრაფიულ ქვეჯგუფს, რომელიც ქართული ენის კახურ დიალექტზე საუბრობს.

ტრადიციულად, კახეთი ოთხ ნაწილად იყოფა: შიდა კახეთი, ცივ-გომორის ქედის აღმოსავლეთით ალაზანის მარჯვენა სანაპიროს გასწვრივ; გარე კახეთი იორის შუა წელში, ქიზიყი ალაზანსა და იორს შორის და გაღმა მხარი, ალაზნის მარცხენა მხარეს.

კახეთ-ჰერეთის სამეფო შუა საუკუნეებში წარმოიშვა, დედაქალაქით თელავში, 1014 წელს და მისი პირველი მეფე იყო კვირიკე დიდი (კვირიკე III). XII საუკუნის დასაწყისში ეს სამეფო დავით აღმაშენებელმა სამუდამოდ შემოუერთა საქართველოს. 1460-იანი წლებიდან, საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ კახეთი ისევ დამოუკიდებელი სამეფო გახდა. XVI საუკუნიდან XIX საუკუნის დასაწყისამდე კახეთი და ქართლი დროდადრო ირანის მმართველობს ქვეშ ხვდებოდა. 1762 წ. მეფე ერეკლე II-ემ კახეთი და ქართლი ერთ სამეფოდ გააერთიანა. გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელმოწერისა და აღა-მაჰმად-ხანის მიერ თბილისის დარბევის შემდეგ, ქართლ-კახეთი რუსეთის იმპერიის ნაწილად იქცა (1801 წ.). კახეთშია საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის მონასტრები, როგორიცაა ბოდბე (ნახ. 2), და ასევე მეღვინეობის ძველი ცენტრები (ნახ. 3).

ქვემო ქართლი

ისტორიული და ადმინისტრაციული მხარეა საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთში, რომელიც ერთ დროს კახეთის სამეფოს ეკუთვნოდა. ადამიანები ქვემო ქართლში მილიონობით წლის წინ მოვიდნენ — კერძოდ, დმანისი (ნახ. 4) ცნობილია Homo georgicus-ის ნამარხებით, რომელთა ასაკი 1.6-დან 1.8-მდე მილიონი წელია და მას შემდეგ ადამიანები ამ ტერიტორიაზე მუდმივად ცხოვრობდნენ.

ქვემო ქართლი საქართველოს ერთ-ერთი ეკონომიკურად დაწინაურებული რეგიონია, წარმოებით მეორეა თბილისის შემდეგ. გარდა ქართველებისა, ქვემო ქართლში ცხოვრობს

ბევრი აზერბაიჯანელი და სომეხი მოსახლეობა, ხოლო ადრეული XIX საუკუნიდან აქ სახლობდნენ კავკასიელი შვაბები (გერმანული წარმოშობის ხალხი), რომელთაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს აქაურ სოფლის მეურნეობაზე. რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა 2629 რადიკალი პიეტისტი შვაბი მოიწვია აქ დასასახლებლად და 1818 წელს რუსეთის მთავრობის ხელშეწყობით დაახ. 500-მა დიდმა შვაბურმა ოჯახმა რვა კოლონია დაარსა თბილისი გარშემო. მათს დიალექტზე ამ კოლონიებს “Schwabendörfer”-ს, ანუ შვაბთა სოფლებს უწოდებდნენ. მათგან უდიდესი იყო კატარინენფელდი, სადაც ჯერ 95, შემდეგ კი 116 ოჯახი სახლობდა. ეს სახელი ალბათ ვურტემბერგის დედოფლის კატარინას საპატივცემულოდ ეწოდა, რომელიც იმპერატორ ალექსანდრე I-ის და იყო. დანარჩენი სოფლები იყო მარიენფელდი, ელიზაბეტთალი, ალექსანდერსდორფი და პეტერსდორფი, რომლებიც ცნობილი იყვნენ სწორი, მოკირწყლული ქუჩებით. 1918 წ. საქართველოში კავკასიელი შვაბების მიერ დაფუძნებული 20 სოფელი იყო. საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოსა და აზერბაიჯანის ხელახალი ოკუპაციის შემდეგ 1921 წელს კატარინენფელდს ეწოდა ლუქსემბურგი, ხოლო 1944 წელს ბოლნისი. მარიენფელდს ეწოდა სართიჭალა, ელიზაბეტთალს ასურეთი და ჰელენენდორფი იქცა ხანლარად. 1941 წ. საქართველოში 24,000 გერმანელი კოლონისტი სახლობდა. ამავე წელს სტალინმა ყველა, ვისაც ადგილობრივებთან არ ჰქონდა ოჯახი შექმნილი, ყაზახეთსა და ციმბირში გადაასახლა. გერმანელთა სახლები ამიერკავკასიის სხვა რეგიონებიდან ჩამოსახლებულებმა დაიკავეს. ომის შემდეგ ძალიან ცოტა გერმანელი დაბრუნდა საქართველოში. 2002 წელს დაახ. 30 გერმანული წარმოშობის ასაკოვანი ქალი ცხოვრობდა ბოლნისში. ამ შრომაში ჩვენ აღვწერთ მცენარეების ტრადიციულ გამოყენებას კახეთსა და ქვემო ქართლში. ჩვენი ჰიპოთეზა შემდეგი იყო: (1) რომ მცენარეების ცოდნა ამ რეგიონის სოფლებში ნაკლებია, ვიდრე დანარჩენ საქართველოში, (2) რომ მცენარეთა გამოყენება ეფუძნება ბალ-ბოსტნებს, (3) რომ საქართველოს სხვა რეგიონებისგან განსხვავებით შეზღუდულია ბალახოვანი მცენარეების ფხლად გამოყენება და (4) რომ ამ რეგიონის ტრადიციულ ცოდნაში შვაბების კვალი პრაქტიკულად ნაშლილია.

ნახ. 2. ბოდბის მონასტერი, კახეთი

ნახ. 3. ხოხობის ცრემლების ვენახები, კახეთი, დიდი კავკასიონის ფონზე

ნახ. 4. დმანისის ლანდშაფტი, ქვემო ქართლი, გადაღებული *Homo georgicus*-ის არქეოლოგიური ძეგლიდან.

მასალა და მეთოდები

ეთნობოტანიკური გამოკითხვა

საველე სამუშაოები ჩატარდა 2018 წლის ივლისსა და აგვისტო-ნოემბერში. ნახევრად სტრუქტურირებული კითხვარებით გამოკითხა 40 მონაწილე (26 ქალი და 14 კაცი), წინასწარი სიტყვიერი ინფორმირებული თანხმობის მიღების შემდეგ (ნახ. 5).

მონაწილეები შეირჩეოდა ჯაჭვური მეთოდით და ვცდილობდით დაგვეცვა ბალანსი ასაკობრივ ჯგუფებსა (37-85 წ.) და სქესს შორის. მაგრამ მონაწილეთა უმრავლესობა მაინც 45 წელზე უხნესი იყო, რადგან საქართველოს მივარდნილ სოფლებში ძალიან ცოტაა ახალგაზრდები. ყველა გამოკითხვა ჩატარდა მონაწილის სახლსა და ბოსტანში, ქართულად და ადგილობრივ დიალექტებზე. ბალ-ბოსტნის მცენარეები გამოიყენებოდა საუბრის დასაწყისად, ველური მცენარეების სახელები კი თავისუფალი ჩანერით აღირიცხებოდა. ტყის (ანუ ველური) და ბალ-ბოსტნის (ანუ შინ მოყვანილი) მცენარეები ირკვეოდა ადგილობრივ, არსებული ლიტერატურის მიხედვით (საქართველოს ფლორა 1971-2011; მაყაშვილი 1952-1953), ნიმუშები გროვდებოდა და ინახება საქართველოს ეროვნულ ჰერბარიუმში (TBI). ყველა სახეობის

ნომენკლატურა მისდევს Tropicos (Angiosperm Phylogeny Group 2009, <http://www.tropicos.org>). სოკოების ნომენკლატურა მისდევს MycoBank-ს (<http://www.mycobank.org>). მცენარეთა ქართული დასახელებების სტანდარტად ვიყენებდით მაყაშვილის ბოტანიკურ ლექსიკონს (1991).

სტატისტიკური ანალიზი

მონაწილეთა დამოწმებას ვითვლიდით არამეტრული მრავალგანზომილებიანი მასშტაბირებით ორდინაციის ორ, მცენარეებისა და მათი გამოყენების, მატრიცებში. პირველ მატრიცაში სვეტები წარმოადგენენ მცენარეებს, მეორეში კი ამ მცენარეების გამოყენების კატეგორიებს. მიღებულ ორდინაცია ერთმანეთთან ახლოს განლაგებს იმ მონაწილეებს, რომლებიც ერთსა და იმავე მცენარეებს და მათი გამოყენების მსგავს კატეგორიებს ასახელებენ. შემდეგ, ორდინაციის ამ სივრცეებს მოვარგებდით სხვადასხვა გარემო ვექტორებს (სოფლის სახელი, მისი სიმაღლე ზღვის დონიდან) და ფაქტორებს (სქესი, ასაკობრივი ჯგუფი), რომ გვენახა, რომელი ვექტორი ან ფაქტორი ახსნის კარგად მონაწილეთა განლაგებას ორდინაციულ სივრცეებში. დამოწმებებს ვითვლიდით ბრეი-კურტისის ინდექსით, ხოლო მორგების მნიშვნელოვნებას ვითვლიდით რანდომიზაციის (999-ჯერ)

ტესტით. ანალიზისთვის ვიყენებდით R პროგრამის პაკეტ Vegan-ს (Okasanen *et al.* 2018).

მონაწილეთა კონსენსუსი (IFC) მოცემული გამოყენების კატეგორიისთვის (UC) გამოითვლებოდა როგორც გამოყენების ჩანაწერების რაოდენობას (UR) (ერთი მცენარის გარკვეული მიზნით გამოყენება) გამოკლებული ტაქსონთა რაოდენობა (t) და გაყოფილი გამოყენების ჩანაწერთა რაოდენობას გამოკლებულ 1-ზე

$$(N_{UR} - N_t) / (N_{UR} - 1)$$

სახეობები რანჟირდებოდა სამი ინდექსის მიხედვით: (i) კულტურული მნიშვნელოვნება (CI): მონაწილეთა რიცხვი, რომლების მოცემული სახეობას ახსენებდა გამოყენების მოცემულ კატეგორიაში, გაყოფილი მონაწილეთა რიცხვზე, რომლებიც ამ სახეობას ახსენებდნენ. შემდეგია გამოყენების მრავალფეროვნება (UD), ესაა შანონის ინდექსი გამოთვლილი გამოყენების კატეგორიებისთვის. ამ გამოთვლებისთვისაც ვიყენებდით R პროგრამის პაკეტ Vegan-ს (Okasanene *et al.* 20180. ვითვლიდით ასევე გამოყენების სიდიდეს (UV): ესაა მოცემული სახეობის ჩანაწერთა ჯამი გაყოფილი გამოკითხულ მონაწილეთა საერთო რაოდენობაზე რეგიონში (Philips and Gentry 1993).

შედეგები

წარმოდგენილ შრომაში აღვწესებთ 215 სახეობის მცენარე, რომლებიც ეკუთვნის 153 გვარსა და 114 ოჯახს, ასევე 3 სოკოს სახეობა და, სულ ცოტა 5 გვარის სოკო, რომელთა გარკვევა სახეობამდე ვერ მოხერხდა. ამათგან, 114 სახეობა მხოლოდ ტყიდან მოჰქონდათ, 88 ბაღ-ბოსტანში მოყავდათ, ხოლო 18 ბაღ-ბოსტანშიც ჰქონდათ და ტყეშიც აგროვდნენ (ცხრილი 1). ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოყენების კატეგორიები იყო საკვები და სამკურნალო მცენარეები. მონაწილეთა ასაკობრივი ჯგუფების შემადგენლობა მოცემულია ცხრილ 2-ში.

მონაწილეები მცირედ დიფერენცირდებოდა ჩანერგილი მცენარეული სახეობების მიხედვით

და ასაკი არ განსაზღვრავდა განსხვავებებს მცენარეების ცოდნაში (ნახ. 6 A,B). მაგრამ, მკაფიოდ გამოიხატა ზოგიერთი სხვაობა მცენარეთა გამოყენებაში (ნახ. 6 D,E). მონაწილეთა სოფლის მდებარეობა მნიშვნელოვნად ხსნიდა ორდინაციას, როგორც მცენარეთა სახეობებისა (C, $r^2 = 0.261$) ისე მათი გამოყენებისა (E, $r^2 = 0.373$) (ნახ. 6 C,F). საერთო ჯამში, სიმაღლე ზღვის დონიდან და სოფლის მდებარეობა აღმოჩნდა მთავარი გამყოფი ცვლადები მცენარეთა სახეობებისა და მათი გამოყენების ორდინაციულ სივრცეებში, თანაც მდებარეობა, როგორც ფაქტორი, ხსნიდა ცვალებადობის უდიდეს ნილს როგორც მცენარეების სახეობებში ($r^2 = 0.6763$, $P = 0.001$; ცხრილი 3) ისე მათ გამოყენებაში ($r^2 = 0.6628$, $P = 0.001$; ცხრილი 4), თუმცა გამოყენების შემთხვევაში მონაწილეთა ასაკსა და სქესსაც აღმოაჩნდა მნიშვნელობა ისე, რომ ქალებს და ასაკოვნებს მცენარეების გამოყენების მეტი ცოდნა ქონდათ.

კვლევის რეგიონში აღირიცხა ბევრად ნაკლები მცენარე და მათი გამოყენების მრავალგვარობა, ვიდრე საქართველოს სხვა პროვინციებში: თუკი კახეთსა და ქვემო ქართლში მონაწილემ საშუალოდ იცოდა 41,1 მცენარის სახეობა და ასახელებდა საშუალოდ 42.2 გამოყენების კატეგორიას, საქართველოს სხვა რეგიონებში ეს მაჩვენებლები იყო 58,1 და 62.7 (ნახ. 7 და 8). მცენარეების ცოდნის სიმცირე გამოკვეთილი იყო უფრო ტყის და ნაკლებად ბაღ-ბოსტნის მცენარეების შემთხვევაში (ნახ. 9). მაგრამ, გამოყენების კატეგორიების ნაკლები ცოდნა მნიშვნელოვანი იყო როგორც ტყის, ისე ბაღ-ბოსტნის მცენარეების შემთხვევაში (ნახ. 10).

სახეობების უმრავლესობა და მათი გამოყენება ფართოდ იყო გავრცელებული მთელს რეგიონში. მთლიანობაში მონაწილეებმა აჩვენეს მაღალი კონსენსუსი (IC). საგარეუო და ლაგოდეხი გამოირჩნენ ძალიან დაბალი CI-თი (ცხრილი 5). უჩვეულო იყო მცენარეების გამოყენება ფხალის დასამზადებლად ამ რეგიონში. ქვემო ქართლში, სადაც ბევრი ნაგებობა შვებილების მიერაა დატოვებული, რაიმე კვალი მცენარეების დასახელებაში ან მათს გამოყენებაში ამ ხალხის ცოდნის კვალს ვერ მივაგენით.

ნახ. 5. გამოკითხვა, კახეთი, საქართველო. მიაქციეთ ყურადღება მცენარეების ნიმუშებს წინა პლანზე

ცხრილი 1. კახეთსა და ქვემო ქართლში გამოყენებული მცენარეები

ოჯახი	ლათინური	ქართული	ადგილობრივი	გამოყენება	გამოყენ. ნაწილი	საიდან
Actinidiaceae	<i>Actinidia callosa</i> Lindl.	კივი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Adoxaceae	<i>Sambucus ebulus</i> L.	ანწლი	ანწილი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი	ტყე
Adoxaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	ანწლი	ანწილი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი	ტყე
Adoxaceae	<i>Viburnum opulus</i> L.	ძახველი	წორო	სამკურნალო, ნაკეთობები	ნაყოფი, ღერო	ტყე
Agaricaceae	<i>Agaricus arvensis</i> Schaeff.	ქამა		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Amaranthaceae	<i>Amaranthus paniculatus</i> L.	წითელი ჭიჭლაყა	თათრულა ფხალი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Amaranthaceae	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	ჩვეულებრივი ჭიჭლაყა	ხალე (ლეკურად); წონწარა; თეთრი მხალი; თვითმავალა; მხალი-ბალახი; წრიანტელი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Amaranthaceae	<i>Amaranthus speciosus</i> L.	ჭიჭლაყა-ყვავილი	ლერტაგიჭი (ოსურად)	საკვები	ფოთოლი, ფესვი	ბალ-ბოსტ.
Amaranthaceae	<i>Beta vulgaris</i> L.	ჭარხალი (ch'arkhali)		საკვები	ფესვი	ბალ-ბოსტ.
Amaranthaceae	<i>Beta vulgaris</i> L. ssp. <i>cicla</i> (L.) Moq.	მანგოლდი (mangoldi)		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Amaranthaceae	<i>Chenopodium album</i> L.	ნაცარქათამა	ფუტყ (ოსურად); მხალი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Amaranthaceae	<i>Chenopodium bonus-henricus</i> L.	ნაცარქათამა		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Amaranthaceae	<i>Chenopodium foliosum</i> (Moench) Asch.	ნაცარქათამა		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Amaranthaceae	<i>Spinaca oleracea</i> L.	ისპანახი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Amaryllidaceae	<i>Allium cepa</i> L.	ხახვი		საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ძირხვეწა	ბალ-ბოსტ.
Amaryllidaceae	<i>Allium sativum</i> L.	ნიორი		საკვები, ნაკეთობები	ფოთოლი, ძირხვეწა, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Amaryllidaceae	<i>Allium ursinum</i> L.	მთის ღანძილი	ღანძილი; სობო	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	კამა	ცერეცო, დიდი კამა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო, თესლი	ბალ-ბოსტ.
Apiaceae	<i>Anthriscus sylvestris</i> L.	ჭყიმი	ლიმის დედა	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Apiaceae	<i>Apium graveolens</i> L.	ნიახური		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Apiaceae	<i>Chaerophyllum aureum</i> L.	ყინტორა	ხოზო	საკვები	კვირტი	ტყე
Apiaceae	<i>Chaerophyllum bulbosum</i> L.	ლიმი	ატოლი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Apiaceae	<i>Chaerophyllum caucasicum</i> (Fisch.) B. Schischk	ლიმი	ატოლი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Apiaceae	<i>Coriandrum sativum</i> L.	ქინძი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.

Apiaceae	<i>Daucus carota</i> L. ssp. sativus	სტაფილო		საკვები	ფესვი, ფოთოლი	ბალ-ბოსტ., ტყე
Apiaceae	<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh.	კოფრჩხილა	ბატიფეხა	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Apiaceae	<i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden	დიყი	ხევსურის დიყი; დიყინა	საკვები	ღერო, თესლი	ტყე
Apiaceae	<i>Heracleum</i> sp.	დიყი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Apiaceae	<i>Hyppomarathum crispum</i> (Pers.) Boiss.	ქარქვეტა	ბურბურა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Apiaceae	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) Fuss	ოხრახუმი	მალდანობი	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Apocynaceae	<i>Vinca major</i> L.	გველის სურო		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Araliaceae	<i>Hedera colchica</i> (K. Koch) K. Koch	სურო		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Asparagaceae	<i>Asparagus officinalis</i> L.	სატაცური		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე, ბალ- ბოსტ.
Asparagaceae	<i>Yucca filamentosa</i> L.	იუკა		ნაკეთობები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Asphodelaceae	<i>Aloe barbadensis</i> Mill.	ალოე		სამკურნალო	მთელი მცენარე	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	ფარსმანდუკი	მელაგუნდა	სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Asteraceae	<i>Arctium lappa</i> L.	ოროვანდი	ძირხვენა	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Asteraceae	<i>Artemisia dracunculus</i> L.	ტარხუნა		საკვები	ფოთოლი, ღერო, ფესვი	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Bidens tripartida</i> L.	ორკბილა	ჩერედა	სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i> L.	გულყვითელა	კალენდულა	სამკურნალო	ყვავილი	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Cichorium intybus</i> L.	ვარდკაჭაჭა	ხათალდიდნე (ოსურად); ტიტა	საკვები, სამკურნალო	კვირტი, ყლორტი	ტყე
Asteraceae	<i>Cirsium incanum</i> (S.G. Gmel.) Fisch. ex M. Bieb.	თეთრი ნარი	ნარი	Medicinal (Liver)	ფესვი	ტყე
Asteraceae	<i>Erigeron canadensis</i> L.	ცხენისკუდა		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Helianthus tuberosus</i> L.	მინავაშლა	მიწის ვაშლი	საკვები, სამკურნალო	ფესვი	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Matricaria chamomila</i> L.	გვირილა		სამკურნალო	ფოთოლი, ყვავილი	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Pyrethrum</i> sp.	გვირილა	მინდვრის გვირილა	სამკურნალო	მთელი მცენარე	ტყე
Asteraceae	<i>Serratula quinquefolia</i> Bieb. ex Willd.	ირმისმხალა	საფურცქვენლა	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Asteraceae	<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	ბაყაყურა		Medicinal (Liver)	თესლი	ტყე
Asteraceae	<i>Tagetes patula</i> L.	ხავერდა	ყვითელი ყვავილი; იმერული ზაფრანა; იაყააქუ	საკვები	ყვავილის ფურცლები	ბალ-ბოსტ.
Asteraceae	<i>Taraxacum officinale</i> Wigg.	ბურბუმელა	ბაბუნჯერა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო, ფესვი, ყვავილი	ბალ-ბოსტ., ტყე
Asteraceae	<i>Tragopogon</i> sp.	ფამფარა		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Asteraceae	<i>Tussilago farfara</i> L.	ვირისტერფა		სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე

Asteraceae	<i>Xanthium strumarium</i> L.	ლორის ბირკა	ბირკა; ცეცხლეკალა; კუტეკალა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Berberidaceae	<i>Berberis vulgaris</i> L.	კონახური		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Betulaceae	<i>Carpinus caucasica</i> Grossh.	რცხილა	ფოტყაად (ოსურად)	ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Alnus barbata</i> C.A. Mey.	მურყანი	ნახო	ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Betula litwinowii</i> Doluch.	არყი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Betula pendula</i> Roth	არყი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Carpinus caucasica</i> Grossh.	შავი რცხილა		ნაკეთობები, შეშა	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Carpinus orientalis</i> Mill.	ჯაგრცხილა	თეთრი რცხილა	ნაკეთობები, შეშა	ღერო	ტყე
Betulaceae	<i>Corylus avellana</i> L.	თხილი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Betulaceae	<i>Corylus pontica</i> K. Koch.	თხილი		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Boletaceae	<i>Boletus edulis</i> Bull.	დათიკა სოკო		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Boraginaceae	<i>Symphytum caucasicum</i> M. Bieb.	ლაშქარა	ნუნნელა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ფესვი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Brassicaceae	<i>Brassica oleracea</i> L.	კომბოსტო		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Brassicaceae	<i>Brassica oleracea</i> L. var. <i>italica</i>	ბროკოლი	კომბოსტო	საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i> L.	წინმატურა	ხნ (ოსურად); რეკებოს; ხარიკბილა	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Brassicaceae	<i>Lepidium sativum</i> L.	წინმატი		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Brassicaceae	<i>Raphanistrum rugosum</i> (L.) All.	ბოლოკა	ბოლოკას კოტი	საკვები	ფესვი	ბალ-ბოსტ.
Campanulaceae	<i>Campanula latifolia</i> L.	ალოშა		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Campanulaceae	<i>Campanula rapunculoides</i> L.	მაჩიტა		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Cannabaceae	<i>Humulus lupulus</i> L.	სვია	სვე	საკვები, სამკურნალო	ყვავილი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Cannaceae	<i>Canna indica</i> L.	კანა		ორნამენტ.	მთელი მცენარე	ბალ-ბოსტ.
Caryophyllaceae	<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	ჟუნჟრუკი	ჟუნჟრუკა	ცხოველთა საკვები, საკვები	მთელი მცენარე	ბალ-ბოსტ.
Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L.	შინდი	შულდი	საკვები, სამკურნალო, ნაკეთობები	ნაყოფი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Cornaceae	<i>Swida australis</i> (C.A. Mey.) Pojark ex Grossh.	შინდანლა		ნაკეთობები, საკვები	ღერო, ნაყოფი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Corylaceae	<i>Corylus iberica</i> L.	თხილი	დათვითხილა	საკვები	ნაყოფი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Crassulaceae	<i>Sempervivum caucasicum</i> Rupr. ex Boiss.	კლდისვაშლა	კლდის დუმა	სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Cucurbitaceae	<i>Bryonia dioica</i> Jacq.	ლეშურა	ადამის ძირი	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Cucurbitaceae	<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Matsum. & Nakai	საზამთრო		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Cucurbitaceae	<i>Cucumis sativus</i> L.	კიტრი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Cucurbitaceae	<i>Cucurbita pepo</i> L.	გოგრა		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.

Cucurbitaceae	<i>Cucurbita</i> sp.	გოგრა	ყაბაყი	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Cupressaceae	<i>Juniperus depressa</i> Raf. ex M'Murtrie	ღვია		შეშა	ღერო	ტყე
Cupressaceae	<i>Juniperus sabina</i> L.		ჭყერო	Medicinal (Liver)	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Cupressaceae	<i>Thuja</i> sp.	ტუია (t'uia)		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Dryopteridaceae	<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Schott.	ჩადუნა	ჩადი	საკვები, ნაკეთობები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Ebenaceae	<i>Diospyros lotus</i> L.	ხურმა	კარალიოკი	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus</i> sp.	ფშატი		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Equisetaceae	<i>Equisetum hyemale</i> L.	შვითა	ცხენისკუდა	სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Ericaceae	<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	მთის მოცვი	მოცვი, მალშავი	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Fabaceae	<i>Gleditsia</i> sp.	გლედისია	მურმანის ეკალი	სამკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Fabaceae	<i>Lathyrus roseus</i> Steven	არჯაკელი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Fabaceae	<i>Phaseolus sativus</i> L.	ლობიო		საკვები	თესლი, ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Fabaceae	<i>Pisum sativum</i> L.	ბარდა		საკვები, ცხოველთა საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Fabaceae	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	აკაცია	ლობოს ხე	საკვები, ნაკეთობები	ყვავილი, ღერო	ტყე
Fabaceae	<i>Trigonella caerulea</i> (L.) Ser.	ულუმბო	უცხო სუნელი	საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Fabaceae	<i>Vicia faba</i> L.	ცერცვი		საკვები, ცხოველთა საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Fagaceae	<i>Castanea sativa</i> Mill.	წაბლი	ჭიფერ	საკვები, ნაკეთობები	ნაყოფი, ღერო	ტყე
Fagaceae	<i>Fagus orientalis</i> Lipsky	წიფელი	თარსი ბალოს (ოსურად); ფუ'ფ (უდინური)	საკვები, მშენებლ., ნაკეთობები, ცხოველთა საკვები	ნაყოფი, თესლი, ღერო	ტყე
Fagaceae	<i>Quercus iberica</i> M. Bieb	მუხა (ქართული მუხა)	კვრკო (ოსურად); მახ (უდინურად); ნალი მუხა, ნილე	ნაკეთობები, მშენებლ. საკვები, ცხოველთა საკვები, შეშა, სამკურნალო ნაკეთობები	ღერო, ნაყოფი, ფოთლები	ტყე
Fagaceae	<i>Quercus macranthera</i> Fisch. & C.A. Mey. ex Hohen.	მუხა, კავკასიური მუხა	ფატარი მუხა		ღერო	ტყე
Fungi		მილიგაუმჩი		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Fungi		წიანასოკო		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Geraniaceae	<i>Pelargonium</i> sp.			სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Grossulariaceae	<i>Ribes</i> sp.	მოცხარი		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Guttiferae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	კრაზანა		სამკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ყვავილი, ღერო, ფესვი	ტყე
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	კაკალი	პეძე; უყ (უდინური)	საკვები, ნაკეთობები	ღერო, ნაყოფი, ფესვი, თესლი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Juglandaceae	<i>Pterocarya pterocarpa</i> (Michx.) Kunth ex Iljinsk.	ლაფანი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე

Lamiaceae	<i>Lamium album</i> L.	ჭინჭრის დედა	ფსრამოთ (ოსურად)	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Lamiaceae	<i>Lamium purpureum</i> L.	ბებრისკონკა	ბებრისკონკა	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Lamiaceae	<i>Leonurus cardiaca</i> L.	შავბალახა		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Lamiaceae	<i>Mentha pulegium</i> L.	პიტნა	ტყის პიტნა	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i> L.	რეჰანი	საშკულავი	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Lamiaceae	<i>Satureja hortensis</i> L.	ქონდარი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Lamiaceae	<i>Satureja spicigera</i> (C. Koch) Boiss.	ტყის ქონდარი		საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Lamiaceae	<i>Thymus</i> sp.	ბეგქონდარა	ველური ქონდარი; მინდვრის ქონდარი	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Lamiaceae	<i>Ziziphora serpyllacea</i> M. Bieb.	ურცი		სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	დაფნა		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Liliaceae	<i>Polygonatum glaberrimum</i> C. Koch.	სვინტრი		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	ბროწეული		საკვები, ნაკეთობები	ნაყოფი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Malvaceae	<i>Althaea</i> spp.	ტუხტი		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Malvaceae	<i>Malva neglecta</i> L.	ბალბა (balba)		საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Malvaceae	<i>Malva sylvestris</i> L.	ბალბა (balba)	ფუმფულ (უდინური)	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Malvaceae	<i>Tilia caucasica</i> Rupr.	ცაცხვი	ჰადას	სამკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L.	ლეღვი		საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი	ტყე
Moraceae	<i>Morus alba</i> L.	თუთა		საკვები, სამკურნალო, ცხოველთა საკვები	ნაყოფი, ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Musaceae	<i>Musa x paradisiaca</i> L.	ბანანი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Nyctaginaceae	<i>Mirabilis jalapa</i> L.	გულისაბა		სამკურნალო, ორნამენტ.	ღერო, მთელი მცენარე	ბალ-ბოსტ.
Oleaceae	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	იფანი	ზიდ (უდინურად); იფან (ოსურად)	ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Oleaceae	<i>Syringia vulgaris</i> L.	იასამანი		სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Onocleaceae	<i>Mattheuccia struthiopteris</i> (L.) Todd.	ჩადუნა	ჩადი	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Oxalidaceae	<i>Oxalis corniculata</i> L.			საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Papaveraceae	<i>Chelidonium majus</i> L.	ქრისტესისხლა		სამკურნალო, ნაკეთობები	ყვავილი, ფოთლები, ღერო	ტყე
Papaveraceae	<i>Papaver somniferum</i> L.	ყაყაჩო	სრხდიდინა	საკვები	თესლი, ფოთოლი, ღერო	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Paulowniaceae	<i>Paulownia imperialis</i> Sieb.	პავლონია		ნაკეთობები	ღერო	ტყე

Physalacriaceae	<i>Armillariella mellea</i> (Vahl) P. Kumm	მანჭკვალა		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Pinaceae	<i>Picea orientalis</i> (L.) Peterm.	ნაძვი		საკვები, ნაკეთობები	გირჩა, ღერო	ტყე
Pinaceae	<i>Pinus sosnowskyi</i> Nakai	ფიჭვი		საკვები, ნაკეთობები	გირჩა, ღერო	ტყე
Plantaginaceae	<i>Plantago major</i> L.	მრავალძარღვა		საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Avena sativa</i> L.	შვრია		საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Hordeum vulgare</i> L.	ქერი		საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Secale cereale</i> L.	ჭვავი		ცხოველთა საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Setaria italica</i> (L.) P. Beauv.	ფეტვი		საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Triticum dicoccum</i> Schrank	ასლი		საკვები	თესლი	ბალ-ბოსტ.
Poaceae	<i>Zea mays</i> L.	სიმინდი		საკვები, სამკურნალო	თესლი, სამტვრეები	ბალ-ბოსტ.
Polygonaceae	<i>Polygonum aviculare</i> L.	მატიტელა		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Polygonaceae	<i>Rheum rhabarbarum</i> L.	რევანდი		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Polygonaceae	<i>Rumex acetosa</i> L.	მჟაუნა		საკვები	ფოთოლი	ტყე
Polygonaceae	<i>Rumex scutatus</i> L.	ლახტარა	ჟამღ (ლეკურად)	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Polygonaceae	<i>Rumex</i> sp.	ლოლო (g'olo)	ლოლ (ოსურად)	საკვები, სანკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ყლორტი, ფესვი	ტყე
Polypodiaceae	<i>Polypodium vulgare</i> L.	კილამურა, ძირტკბილა		სამკურნალო, ნაკეთობები	ფესვი	ტყე
Portulacaceae	<i>Portulaca oleracea</i> L.	დანდური	კატკატო	საკვები, სამკურნალო	ფოთოლი, ღერო	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Rhamnaceae	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill.	ძეძვი	ჯაგი	ნაკეთობები, სამკურნალო	ღერო, ფოთლები	ტყე
Rhamnaceae	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	უნაბი	ურნაბი	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rhododendraceae	<i>Rhododendron caucasicum</i> Pall.	დეკა		სამკურნალო	ფოთოლი	ტყე
Rosaceae	<i>Crataegus curvisepala</i> Lindm.	თეთრი კუნელი	კვინელი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი, ყვავილი, ფოთოლი	ტყე
Rosaceae	<i>Crataegus pentagyna</i> Waldst.	შავი კუნელი	კვინელი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი, ყვავილი, ფოთოლი	ტყე
Rosaceae	<i>Crataegus</i> sp.	კუნელი (k'uneli);	ბია-ბია (უდინურად)	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი, ყვავილი, ფოთოლი	ტყე
Rosaceae	<i>Cydonia oblonga</i> L.	კომში	ფუშა (უდინურად)	საკვები, ნაკეთობები, სამკურნალო	ნაყოფი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Eriobotrya japonica</i> (Thunb.) Lindl.	მუშმულა	ბუშმალა	სამკურნალო	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.

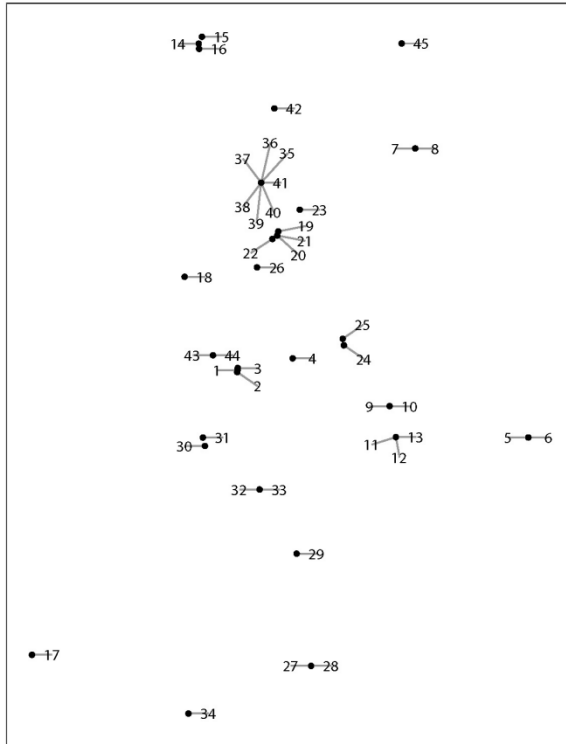
Rosaceae	<i>Fragaria vesca</i> L.	მარწყვი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Fragaria x ananassana</i> Duchesne ex Rozier	ხენდრო	მარწყვი	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Malus orientalis</i> Uglizk.	მაჟალო	მაჟალო ვაშლი	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ., ტყე
Rosaceae	<i>Mespilus germanica</i> L.	ზღმარტლი	მონტლე (ოსურად) ყირიპ	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Prunus amygdalus</i> Batsch	ვაშლატამა		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus avium</i> (L.) L. var. <i>silvestris</i>	ბალამნარა		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Prunus cerasus</i> L.	ალუბალი		საკვები	ნაყოფი, ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus divaricata</i> Ledeb.	ტყემალი	ტიყი	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Prunus dulcis</i> Mill. D.A. Webb.	ნუში		სამკურნალო	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus insititita</i> L.	ლოღნოშო	მურაკი	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Prunus padus</i> L.	შოთხვი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus persica</i> (L.) Batsch	ატამი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus spinosa</i> L.	კვრინჩხი	ტყის მურაკი	საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Prunus vachuschtii</i> Bregaze	ალუჩა		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Prunus x domestica</i> L.	ქლიავი	ჭანჭური	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Pyrus caucasica</i> Fed.	პანტა		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Pyrus communis</i> L.	მსხალი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Rosaceae	<i>Rosa</i> sp.	ასკილი	ვარდი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი, ყვავილი	ტყე
Rosaceae	<i>Rubus fruticosus</i> L.	მაყვალა		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Rubus ideaus</i> L.	ჟოლო	მალინა (ოსურად); ჟოლი	საკვები, სამკურნალო	ნაყოფი, ფოთოლი	ბალ-ბოსტ., ტყე
Rosaceae	<i>Rubus</i> sp.	მაყვალა		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Sorbus aucuparia</i> K. Koch	ჭნავი, ცირცელი		სამკურნალო, ნაკეთობები	ნაყოფი	ტყე
Rosaceae	<i>Sorbus torminalis</i> C.Crantz.	თამელი		საკვები	ნაყოფი	ტყე
Rubiaceae	<i>Rubia tinctorum</i> L.	ენდრო		ნაკეთობები	ღერო	ბალ-ბოსტ.
Russulaceae	<i>Lactarius deliciosus</i> (L. ex Fr.) S.F. Grey	ჭადა		საკვები	ნაყოფსხეული	ტყე
Rutaceae	<i>Citrus limon</i> (L.) Burm. f.	ლიმონი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Salicaceae	<i>Populus pyramidalis</i> Rozier	ალვის ხე		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Salicaceae	<i>Populus</i> sp.	ვერხვი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Salicaceae	<i>Salix alba</i> L.	წნორი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Salicaceae	<i>Salix babylonica</i> L.	ძენა	ტატნურა	ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Salicaceae	<i>Salix caprea</i> L.	მდგნალი	პოლპალა; ტირიფი	სამკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ღერო	ტყე

Santalaceae	<i>Viscum album</i> L.	ფითრი	ფითრი	ვეტერინ.	მთელი მცენარე	ბალ-ბოსტ., ტყე
Sapindaceae	<i>Acer campestre</i> L.	ნეკერჩხალი		ნაკეთობები	ღერო	ბალ-ბოსტ.
Sapindaceae	<i>Acer cappadocicum</i> Gled.	ქორაფი (korapi)		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Sapindaceae	<i>Acer trautvetteri</i> Medw.	მაღალმთის ბოკვი		ნაკეთობები	ღერო	ტყე
Scrophulariaceae	<i>Verbascum</i> sp.	ქერიფელა		სამკურნალო	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Simaroubaceae	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	ხემყრალი	გველის ხე, მყრალი ხე	სამკურნალო, ნაკეთობები	ფოთოლი, ღერო	ბალ-ბოსტ.
Smilacaceae	<i>Smilax excelsa</i> L.	ეკლადიჭი	ეკალა, მაყალ, ღიჭი	საკვები	ფოთოლი	ტყე
Solanaceae	<i>Capsicum annuum</i> L.	წინაკა ბულგარული (tzitzaka bulgaruli); ტკბილი წინაკა (t'k'bili ts'its'ak'a)	მწარე წინაკა	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Capsicum annuum</i> L. Sweet Bulgarian	წინაკა	ბულგარული წინაკა, ტკბილი წინაკა	საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Lycium barbarum</i> L.	თეთრეკალა	ქაცვი	სამკურნალო, ნაკეთობები	ნაყოფი, ღერო	ტყე
Solanaceae	<i>Lycopersicum esculentum</i> L.	პომიდორი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Nicotiana rustica</i> L.	თამბაქო	წეკო	კულტურ.	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Nicotiana tabacum</i> L.	თამბაქო		კულტურ.	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Physalis alkekengi</i> L.	ონტკოფა		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Solanum melogena</i> L.	ბადრიჯანი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Solanum pseudocapsicum</i> L.	ცრუწინაკა		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.
Solanaceae	<i>Solanum tuberosum</i> L.	კარტოფილი		საკვები	ფოთოლი, ძირხვენა	ბალ-ბოსტ.
Staphyleaceae	<i>Staphylea colchica</i> Steven	ჯონჯოლი	ჯონჯოლა	საკვები	ყვავილი, ნორჩი ყლორტი	ტყე, ბალ-ბოსტ.
Taxaceae	<i>Taxus baccata</i> L.	ურთხელი, უთხოვარი		მშენებლ.	ღერო	ტყე
Tropaeolaceae	<i>Tropaeolum majus</i> L.	დედოფლის ყვავილი		საკვები	ფოთოლი	ბალ-ბოსტ.
Ulmaceae	<i>Ulmus</i> sp.	თელა	სველჯ (ოსურად); ქალითელა	ნაკეთობები, სამკურნალო	ღერო, ფესვი	ტყე
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	ჭინჭარი	ფსრა (ოსურად)	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Violaceae	<i>Viola</i> sp.	ია	ია ია	საკვები	ფოთოლი, ღერო	ტყე
Vitaceae	<i>Vitis sylvestris</i> W. Bartram	უსურვაზი		საკვები, ორნამენტ.	ნაყოფი	ტყე
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i> L.	ყურძენი		საკვები	ნაყოფი	ბალ-ბოსტ.

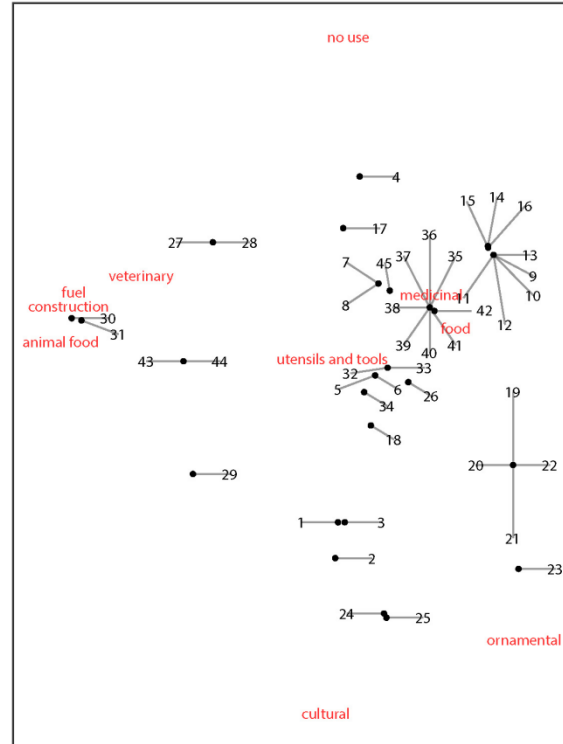
ცხრილი 2. მონაწილეები კახეთსა და ქვემო ქართლიდან

მონაწილის ნომერი	სქესი	ასაკი	სოფელი	სიმაღლე ზ. დ., მ	რაიონი
256	მ	80	ვერონა	1260	საგარეჯო
257	დ	68	ვერონა	1260	საგარეჯო
258	მ	73	ვერონა	1260	საგარეჯო
259	დ	80	სიღნაღი	790	სიღნაღი
260	მ	80	ნუკრიანი	970	სიღნაღი
261	დ	80	ნუკრიანი	970	სიღნაღი
262	დ	60	ქვემო მაღარო	550	სიღნაღი
263	მ	60	ქვემო მაღარო	550	სიღნაღი
264	დ	49	კედელი	720	სიღნაღი
265	მ	60	კედელი	720	სიღნაღი
266	დ	45	კედელი	720	სიღნაღი
267	დ	50	კედელი	720	სიღნაღი
268	დ	55	კედელი	720	სიღნაღი
269	დ	45	კედელი	720	სიღნაღი
270	დ	50	კედელი	720	სიღნაღი
271	დ	55	კედელი	720	სიღნაღი
272	მ	72	ზინობიანი	600	ყვარელი
273	მ	70	ლაგოდეხი	450	ლაგოდეხი
274	დ	40	ახალსოფელი	460	ყვარელი
275	დ	50	ახალსოფელი	460	ყვარელი
276	დ	55	ახალსოფელი	460	ყვარელი
277	დ	55	ახალსოფელი	460	ყვარელი
278	დ	66	საცხენე	775	ყვარელი
279	მ	62	ჩანთლიყურე	400	ყვარელი
280	დ	60	ჩანთლიყურე	400	ყვარელი
281	დ	42	ფონა	400	ყვარელი
282	მ	63	სალრაშენი	1180	თეთრინყარო
283	მ	60	სალრაშენი	1180	თეთრინყარო
284	მ	60	ასურეთი	720	თეთრინყარო
285	მ	78	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
286	დ	74	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
287	დ	40	ჩხიკვათა	893	თეთრინყარო
288	მ	37	ჩხიკვათა	893	თეთრინყარო
289	მ	79	თეთრინყარო	1120	თეთრინყარო
290	დ	65	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
291	დ	65	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
292	დ	70	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
293	დ	70	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
294	დ	70	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
295	დ	70	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
296	დ	70	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
297	დ	55	სალრაშენი	350	თეთრინყარო
298	მ	82	დიდი მაგარეთი	1098	თეთრინყარო
299	დ	85	დიდი მაგარეთი	1098	თეთრინყარო
300	დ	55	დიდი მაგარეთი	500	თეთრინყარო

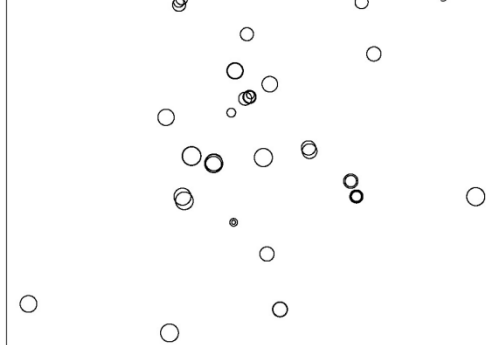
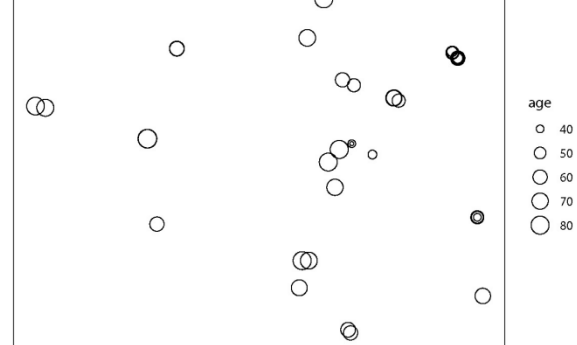
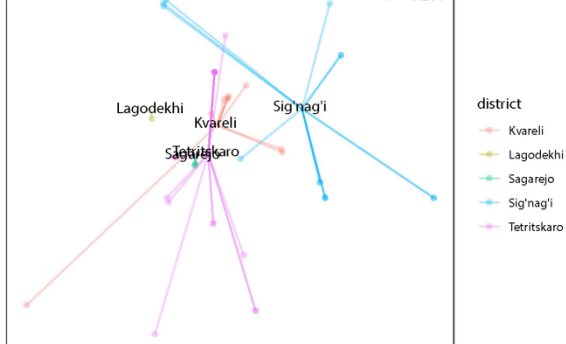
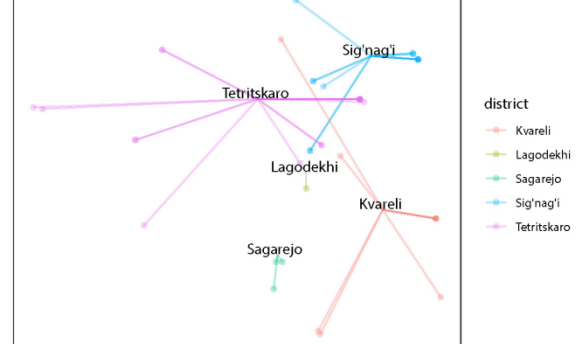
A Informants in plant-space

D Informants in use-space

B not significant

E $r^2 = 0.29$ C $r^2 = 0.261$ F $r^2 = 0.373$

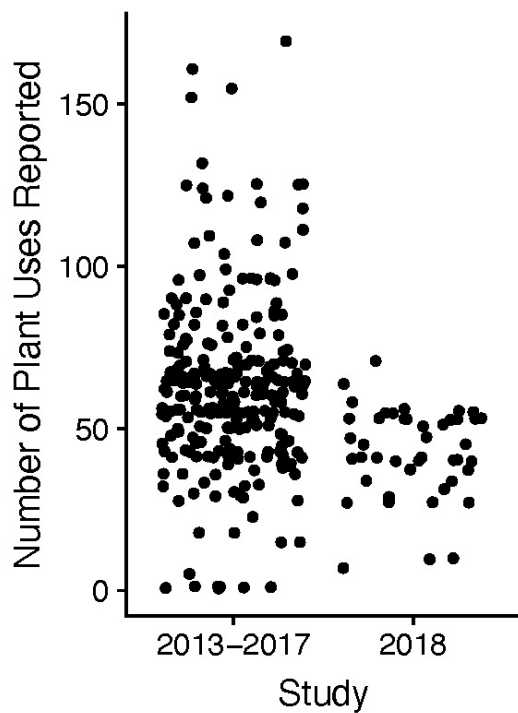
ნახ. 6. მონაწილეების ორდინაცია დასახელებული მცენარეების (A,B,C) და მათი გამოყენების მიხედვით (D,E,F). მონაწილეები დიფერენცირება უფრო ჩანს მცენარეების მიხედვით (A, ნაჩვენებია მხოლოდ მონაწილეები და არა მცენარეები ვიზუალურად უკეთ აღქმისთვის), ვიდრე გამოყენების მიხედვით (D, ნაჩვენებია მონაწილეებიც და გამოყენების კატეგორიებიც).

ცხრილი 3. მონაწილეთა მიერ დასახელებული მცენარეების სახეობების მიხედვით ორდინაციის მორგება გარემოს ფაქტორებზე.

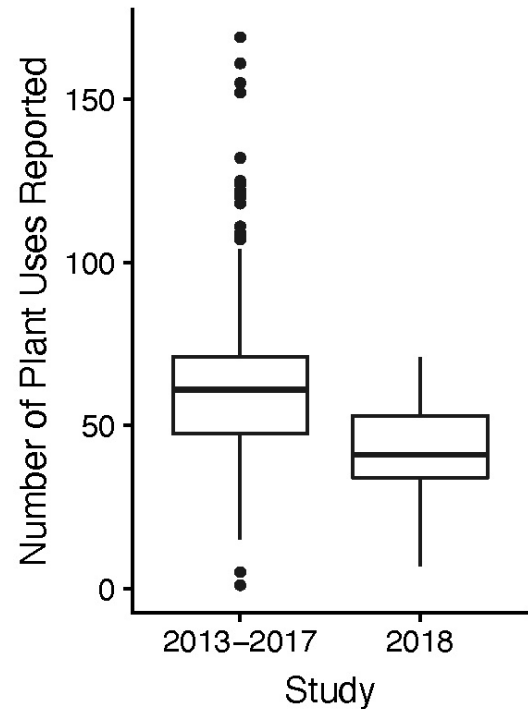
	r^2	p-სიდიდე
ასაკი	0.0475	0.347
სიმაღლე ზ.დ., მ	0.2843	0.001 ***
სქესი	0.1021	0.009 **
სოფელი	0.6763	0.001 ***
რაიონი	0.2632	0.004 **

ცხრილი 4. მონაწილეთა მიერ აღწერილი მცენარეების გამოყენების მიხედვით ორდინაციის მორგება გარემოს ფაქტორებზე.

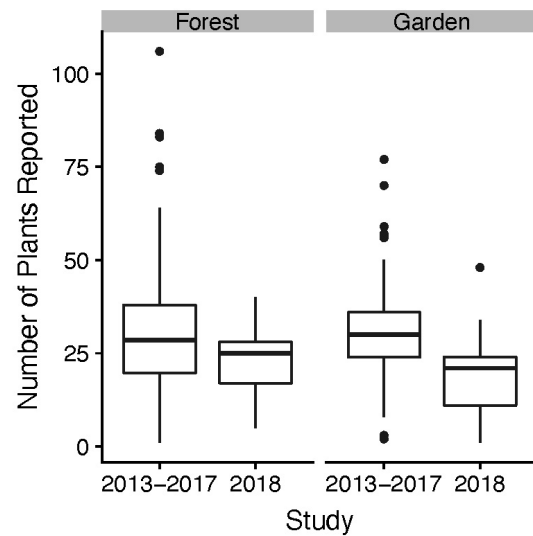
	r^2	p-სიდიდე
ასაკი	0.2897	0.001 ***
სიმაღლე ზ.დ., მ	0.0880	0.146
სქესი	0.1797	0.001 ***
სოფელი	0.6628	0.001 ***
რაიონი	0.3732	0.001 ***

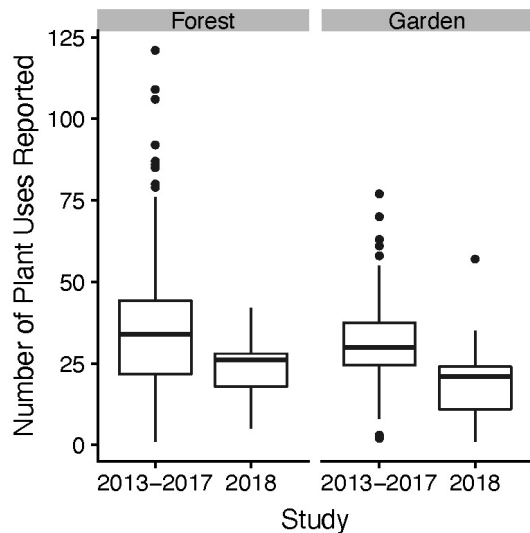
ნახ. 7. ყოველი მონაწილის მიერ დასახელებული მცენარეების რიცხვი ამ კვლევასა (2018 წ.) და საქართველოში წინა წლებში ჩატარებულ კვლევებთან შედარებით (2013-2017 წწ.).

ნახ. 8. ყოველი მონაწილის მიერ დასახელებული მცენარეთა გამოყენების კატეგორიათა რიცხვი ამ კვლევასა (2018 წ.) და საქართველოში წინა წლებში ჩატარებულ კვლევებთან შედარებით (2013-2017 წწ.).

ნახ. 9. ყოველი მონაწილის მიერ ტყისა და ბაღ-ბოსტნის მცენარეული სახეობების ცოდნა.

ნახ. 10. ყოველი მონაწილის მიერ ტყისა და ბაღ-ბოსტნის მცენარეთა სახეობების გამოყენების ცოდნა.

შედეგების განხილვა

როგორც ვივარაუდეთ, კვლევის რეგიონში აღრიცხული მცენარეთა სახეობები, ისევე როგორც მათი გამოყენების გზები მრავალფეროვნებით ბევრად ჩამორჩება საქართველოს სხვა რეგიონებში დოკუმენტირებულ ანალოგიურ მარცვლებებს: საშუალოდ რესპოდენტი ასახელებდა 41,1 მცენარეს და 42,4 გამოყენებას (სხვა რეგიონებში ეს საშუალოები შედარებით მაღალი იყო).

58,1 და 62,7) და უახლოვდებოდა სვანეთ-ლეჩხუმისა და ხევსურეთის (Bussmann *et al.* 2014, 2016a), სამცხე-ჯავახეთის (Bussmann *et al.* 2017a,b), მაღალმთის თუშეთისა და ხევსურეთის (Bussmann *et al.* 2016b, 2017c) მარცვლებებს, რაც ჩამოუვარდება მცენარეებისა და მათი გამოყენების ჩანაწერებს დანარჩენ საქართველოში (Bussmann *et al.* 2016c, Bussmann 2017; Zenderland *et al.* 2019). ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ კახეთში ნიადაგები ძალიან ნოყიერია, ხოლო ზამთარი კი მოკლე, რის გამოც ბაღ-ბოსტნის მცენარეები ხელმისაწვდომია თითქმის მთელი წელი. ამიტომ ტყიდან საკვები მცენარეების მოტანა აღარ ხდება საჭირო და ფხალიც იშვიათობაა. ამას გარდა, რეგიონში მოქმედებს დიდი ბაზრები, რაც ასევე ამცირებს ტყეში საკვების მოპოვების საჭიროებას. ასევე შედარებით განვითარებულია ჯანდაცვის ინფრასტრუქტურაც, რაც ამცირებს ტყის სამკურნალო მცენარეებზე დამოკიდებულებას. სამკურნალო მცენარეების უმთავრესად ტყეში მოგროვება, ხოლო საკვები მცენარეების უმთავრესად ბაღში მოყვანა კი სხვა რეგიონებისთვისაც არის დამახასიათებელი (Bussmann *et al.* 2017a; Pieroni and Söukand 2017).

ცხრილი 5. მონაწილეთა საშუალო კონსენსუსი (IC) მცენარეთა გამოყენების მიხედვით გამოკვლეულ რაიონებში, გამოყენების ჩანაწერებისა და ტაქსონების ჯამური რიცხვით.

რაიონი	გამოყენებ. კატეგორ. რიცხვი (N)	გამოყენებ. ჯამური რიცხვი	ტაქსონ. ჯამური რიცხვი	საშუალო IC	IC სტანდ. გადახრა
ყვარელი	5	463	127	0.61	0.19
ლაგოდეხი	3	68	58	0.1	0.14
საგარეჯო	4	123	42	0.76	0.16
სიღნაღი	4	534	145	0.64	0.15
თეთრიწყარო	8	887	145	0.79	0.14

სახეობათა და მათი გამოყენების კატეგორიათა უმრავლესობა ფართოდაა გავრცელებული რეგიონში. მთლიანობაში, მონაწილეთა კონსენსუსი მაღალი იყო, თუმცა ძალიან გამოირჩეოდა ლაგოდეხი და საგარეჯო, სადაც ძალიან ცოტა სახეობას იყენებდნენ, ხოლო ლაგოდეხში მონაწილეთა კონსენსუსიც დაბალი იყო (ცხრილი 5). ამის ახსნა შეიძლება

იმით, რომ ამ რაიონებში ბევრია საქართველოს სხვა კუთხეებიდან ჩამოსული მოსახლე, რომელთაც მცენარეების გამოყენების განსხვავებული ტრადიციები აქვთ.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვემო ქართლის ზოგიერთ სოფელში ჯერ კიდევ ჩანს შვაბური მემკვიდრეობა, მცენარეების ტრადიციულ

ცოდნაში ჩვენ ვერ ვიპოვეთ რაიმე კვალი, რომელიც ამ მემკვიდრეობას დაუკავშირებოდა. როგორც ჩანს, 1940-იან წლებში ყაზახეთსა და ციმბირში გადასახლების შემდეგ, ძალიან ცოტა შვაბი დაუბრუნდა კავკასიას და მათი შენატანი ადგილობრივ ცოდნაში სრულიად წაიშალა.

მთლიანობაში, ამ ჩვენმა კვლევამ ევროპის სხვა რეგიონებთან შედარებით ნაკლები მცენარეები აღწერს. საკვები მცენარეების რიცხვი ჩამოუვარდება კავკასიასა და უფრო ფართოდ ხმელთაშუაზღვის რეგიონში დოკუმენტირებულ მცენარეთა რაოდენობას (Carvalho 2016; Dolina *et al.* 2017; Hajdari *et al.* 2018; Kasper-Pakosz *et al.* 2016; Korkmaz *et al.* 2016; Łuczaj *et al.* 2017, 2019; Mattalia *et al.* 2020; Melián *et al.* 2017; Mustafa *et al.* 2020; Nedelcheva *et al.* 2017; Oztürk *et al.* 2018; Polat *et al.* 2017; Pawera *et al.* 2017; Pieroni and Cattero 2018; Pieroni and Sökand 2017, 2019; Pieroni 2017; Pieroni *et al.* 2018, 2019, 2020; Savo *et al.* 2019; Sökand *et al.* 2017, 2019, 2020; Yeşil *et al.* 2019), ისევე, როგორც სამკურნალო მცენარეებისა (Pieroni and Sökand 2017; Nedelcheva *et al.* 2017; Melián *et al.* 2017; Sökand *et al.* 2017; Carvalho 2016; Polat *et al.* 2017; Kasper-Pakosz *et al.* 2016; Korkmaz *et al.* 2016a; Dolina *et al.* 2017; Korkmaz *et al.* 2016b; Hajdari *et al.* 2018; Oztürk *et al.* 2018; Pawera *et al.* 2017; Pieroni 2017; Pieroni *et al.* 2018). გაოცებას იწვევს საკვებად გამოყენებული სოკოების მცირე ნაირგვარობა, მით უმეტეს, როცა საქართველოს სხვა რეგიონებს ვადარებთ, როგორიცაა, მაგალითად, რაჭა, სადაც სოკოების გამოყენება ძალიან გავრცელებულია (Kupradze *et al.* 2015; Bussmann *et al.* 2018).

ამ კვლევის შედეგები ადასტურებენ ჩვენს ჰიპოთეზას, რომ (1) კახეთსა და ქვემო ქართლში საქართველოს სხვა რეგიონებთან შედარებით ნაკლები იქნებოდა მცენარეთა გამოყენების საერთო ცოდნა, რომ (2) მცენარეთა გამოყენება უმთავრესად ბალ-ბოსტნებს ეფუძნება, რომ (3) ტყის მცენარეების გამოყენება საკვებად და ფხლად, რაც ძალიან გავრცელებულია საქართველოს სხვა რეგიონებში, აქ შეზღუდულია და რომ (4) შვაბური ტრადიციული ცოდნის კვალი გამქრალია ამ რეგიონში.

დასკვნები

ტყის მცენარეების ნაკლებად მოხმარება და საერთოდ, როგორც ტყის, ისე ბალ-ბოსტნის მცენარეების ნაკლები ცოდნა კახეთსა და

ქვემო ქართლში უნდა უკავშირდებოდეს იმ ფაქტს, რომ ამ რეგიონებში მოქმედებს დიდი ბაზრები, რაც ამცირებს ბევრი სახეობის მცენარის ტყეში შეგროვების თუ ბალ-ბოსტანში მოყვანის საჭიროებას. ამასთან, კახეთი გამოირჩევა, როგორც საქართველოს ყველაზე ნაყოფიერი რეგიონი, სადაც მოკლე ზამთარი მცენარეების თითქმის მთელი წლის მანძილზე მოყვანის საშუალებას იძლევა, რაც არსებითად ხსნის საკვები მცენარეების შეგროვების საჭიროებას. ლაგოდებში, სადაც ჰავა თითქმის სუბტროპიკულია, ტყის მცენარეების საკვებად მოხმარებას საერთოდ ვერ შევხვდით. ისე კი, კახეთში მცენარეების გამოყენების ანალიზისას სიფრთხილეა საჭირო, რადგან ამ რეგიონის მოსახლეთა დიდი ნაწილი სხვა რეგიონებიდან არიან გადმოსული. ბევრია იმერეთიდან და ოსეთიდან გადმოსახლებული, რომელთაც თავიანთი ტრადიციები ჩამოყვათ. ასე, რომ ჩვენი კვლევა შეიძლება განხილულ იქნას, როგორ ერთი ფურცელი მცენარეთა კულტურათა-შორისი ცოდნიდან, რაც, რა თქმა უნდა, არ უტოლდება აქ ყოველდღიურად მოხმარებულ მცენარეების ერთობლიობას.

განცხადებები

შემოკლებების ნუსხა: არ გამოგვიყენებია

ეთიკა და მონაწილეობაზე თანხმობა: სიტყვიერი ინფორმირებული თანხმობა მიღებულია ყველა მონაწილისაგან ინტერვიუს ჩატარებამდე.

გამოქვეყნებაზე თანხმობა: არ გამოგვიყენებია. არანაირი პირადი მონაცემი ან გამოსახულება არ გაცხემულა.

ინტერესთა კონფლიქტი: ავტორებია ცხადებენ ინტერესთა კონფლიქტის არ ქონას.

დაფინანსება: ამ კვლევას არ მიუღია რაიმე ფინანსური მხარდაჭერა რომელიმე კონკრეტული ფონდისგან ან კომერციული წყაროდან.

ავტორთა წვლილი: რვბ, ნირს, შს, ზკ, დქ და ქბ: კვლევის დაგეგმვა; რვბ, ნირს, შს, ზკ, დქ და ქბ: სავლე სამუშაო, რვბ: სტატისტიკური ანალიზები; რვბ, ნირს და რვბ: მონაცემთა ანალიზი და ხელნაწერის მომზადება; ყველა ავტორმა წაიკითხა, გაასწორა და მიიღო ხელნაწერის საბოლოო ტექსტი.

ფინანსურ ინტერესთა კონკურენცია: ავტორები აცხადებენ, რომ მათ არ აქვთ კონკურენტული ფინანსური ინტერესები.

სამადლობელი

ავტორები ემადლიერებიან კახეთისა და ქვემო ქართლის მოსახლეობას, ყველას, ვინც კეთილი ნება გამოიჩინა და დაგვთანხმდა

ეთნობიოლოგიურ
მონაწილეობას.

გამოკითხვებში

ციტირებული ლიტერატურა

- Akhalkatsi M, Girgvliani T, Mazanishvili L. 2018a. Crop Wild Relatives of the *Hordeum* L. genus in Georgia (South Caucasus). *Agricultural Research Technology* 14(3).
- Akhalkatsi M, Goloshvili T, Gvaladze G. 2018b. Rare and Endangered Medicinal Plants of Georgia. *International Journal of Reserach Studies in Science, Engineering and Technology* 5(3):16-25.
- Angiosperm Phylogeny Group. 2009 An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG III. *Botanical Journal of the Linnean Society* 161(1):105-121
- Beridze T, Archvadze I, Eliadze T (eds). 2003. Major results of the first national general census of the population of Georgia, vol. 2. State Department of Statistics of Georgia, Tbilisi
- Bussmann RW (ed). 2017). *Ethnobotany of the Caucasus*. Springer International Publishing, Stuttgart.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Hart RE. 2016a. Medicinal and food plants of Svaneti and Lechkumi, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Medicinal and Aromatic Plants* 5:266, doi:10.4172/2167-0412.1000266.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Khutsishvili M, Batsatsashvili K, Hart RE, Pieroni A. 2016b. Your poison in my pie – the use of Potato (*Solanum tuberosum* L.) leaves in Sakartvelo, Georgia (Caucasus) and Gollobordo, Eastern Albania. *Economic Botany* 70(4):431-437.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Hart RE. 2016c. A comparative ethnobotany of Khevsureti, Samtskhe-Javakheti, Tusheti, Svaneti, and Racha-Lechkumi, Republic of Georgia (Sakartvelo), Caucasus. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 12:43, doi:10.1186/s13002-016-0110-2.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Hart RE. 2017a. Ethnobotany of Samtskhe-Javakheti, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Indian Journal of Traditional Knowledge* 16(1):7-24.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Hart RE. 2017b. Plants in the spa – the medicinal plant market of Borjomi, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Indian Journal of Traditional Knowledge* 16(1):25-34.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Khutsishvili M, Batsatsashvili K, Hart RE. 2017c. Plant and fungal use in Tusheti, Khevsureti and Pshavi, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 86(2):3517, doi:10.5586/asbp.3517.
- Bussmann RW, Paniagua Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Hart RE. 2018. Unequal brothers – Plant and fungal use in Guria and Racha, Sakartvelo (Republic of Georgia), Caucasus. *Indian Journal of Traditional Knowledge* 17(1):7-33.
- Bussmann RW, Paniagua-Zambrana NY, Sikharulidze S, Kikvidze Z, Kikodze D, Jinjikhadze T, Shanshiashvili T, Tchelidze D, Batsatsashvili K, Bakanidze N. 2014. Wine, Beer, Snuff, Medicine and loss of diversity – Ethnobotanical travels in the Georgian Caucasus. *Ethnobotany Research and Applications* 12:237-313
- Carvalho, AM. 2016. Homegardens in North-Eastern Portugal: Former features, roles, gendered knowledge and practices. *Gaia Scientia* 10(2):10-25, doi:10.21707/gaia.v10.n02a02
- Dolina K, Jug-Dujaković M, Łuczaj Ł, Vitasović-Kosić I. 2017. A century of changes in wild food plant use in coastal Croatia: the example of Krk and Poljica. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 85(3):3508, doi:10.5586/asbp.3508
- Encyclopedia, Tbilisi.
- Flora of Georgia Committee. 1971-2011. Vol.1-16. Metsniereba, Tbilisi.
- Gagnidze R, Davitadze M. 2000. The local flora - Plant world of Georgia. Gamomtsemloba Ach'ara, Batumi
- Hajdari A, Pieroni A, Jhaveri A, Mustafa B, Quave CL. 2018. Ethnomedical Knowledge among Slavic Speaking People in South Kosovo. *Ethnobiology and Conservation* 7:6, doi: 10.15451/ec2018-03-07.06-1-42
- Kasper-Pakosz R, Pietras M, Łuczaj Ł. 2016. Wild

and native plants and mushrooms sold in the open-air markets of southeastern Poland. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 12:45, doi:10.1186/s13002-016-0117-8

Kordzakhia M, Javakhishvili S. 1971. Climate of Georgia. Ganatleba, Tbilisi

Korkmaz M, Karakus S, Özçelik H, Selvi S. 2016b. An ethnobotanical study on medicinal plants in Erzincan, Turkey. *Indian Journal of Traditional Knowledge* 15(2):192-202.

Korkmaz M, Karakus S, Selvi S, Çakilcioglu U. 2016a. Traditional knowledge on wild plants in Üzümlü (Erzincan-Turkey). *Indian Journal of Traditional Knowledge* 15(4):538-545.

Kupradze I, Jorjadze A, Arabidze A, Beltadze T, Batsatsashvili T, Paniagua Zambrana NY, Bussmann RW. 2015. Ethnobiological Study of Svaneti Fungi and Lichens: History of Research, Diversity, Local Names and Traditional Use. *American Journal of Environmental Protection* 4(3-1):101-110.

Łuczaj Ł, Jug-Dujaković M, Dolina K, Vitasović-Kosić I. 2019. Plants in alcoholic beverages on the Croatian islands, with special reference to rakija travarica. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* doi:10.1186/s13002-019-0332-1

Łuczaj Ł, Tvalodze B., Zalkaliani D. 2017. Comfrey and Buttercup Eaters: Wild Vegetables of the Imereti Region in Western Georgia, Caucasus. *Economic Botany* 71(1).

Makashvili A. 1952-1953. Flora of Tbilisi and environs. Metsniereba, Tbilisi.

Makashvili A. 1991. Botanical Dictionary. Plant Names. 3rd ed. Metsniereba, Tbilisi

Mattalia G, Söukand R., Cporvo P, Pieroni A. 2020. Dissymmetry at the Border: Wild Food and Medicinal Ethnobotany of Slovenes and Friulians in NE Italy. *Economic Botany*, doi:10.1007/s12231-020-09488-y

McGovern P, Jalabadze M, Batiuk S, Callahan MP, Smith KE, Halla GR, Kvavadze E, Maghradze D, Rusishvili N, Bouby L, Failla O, Cola G, Mariani L, Boaretto E, Bacilieri R, This P, Wales N, Lordkipanidze D. 2018. Early Neolithic wine of Georgia in the South Caucasus. *PNAS*, doi:10.1073/pnas.1714728114

Mustafa B, Hajdari A, Pulaj B, Quave CL, Pieroni A. 2020. Medical and food ethnobotany among Albanians and Serbs living in the Shtërpçë/Štrpce

area, South Kosovo. Hermed, doi:10.1016/j.hermed.2020.100344

Nedelcheva A, Pieroni A, Dogan Y. 2017. Folk food and medicinal botanical knowledge among the last remaining Yörüks of the Balkans. *Acta Societatis Botanicorum Polomoniae* 86(2):3522. Doi:10.5586/asbp.3522

Oksanen J, Guillaume Blanchet F, Friendly M, Kindt R, Legendre P, McGlinn D, Minchin PR, O'Hara RB, Simpson GL, Solymos P, Stevens MHH, Szoecs E, Wagner H. 2017. vegan: Community Ecology Package. R package version 2.4-3. <https://CRAN.R-project.org/package=vegan>

Oksanen J, Guillaume Blanchet F, Kindt R, Legendre P, Minchin PR et al. 2015. Vegan: Community Ecology Package. R package version 2.3-0. <http://CRAN.R-project.org/package=vegan>.

Oztürk M, Altundağ S, Ibadullayeva J, Altay V, Aslanipour B. 2018. A comparative analysis of medicinal and aromatic plants used in the traditional medicine of Iğdır (Turkey), Nakhchivan (Azerbaijan, and Tabriz (Iran). *Pakistan Journal of Botany* 50(1):337-343.

Pawera L, Łuczaj Ł, Pieroni A, Polesny Z. 2017. Traditional Plant Knowledge in the White Carpathians: Ethnobotany of Wild Food Plants and Crop Wild Relatives in the Czech Republic. *Hum Ecol.* doi:10.1007/s10745-017-9938-x

Philips O, Gentry AH. 1993. The useful plants of Tambopata, Peru: I. Statistical Hypothesis tests with a new quantitative technique. *Economic Botany* 47:15-32.

Pieroni A. 2017. Traditional uses of wild food plants, medicinal plants, and domestic remedies in Albanian, Aromanian and Macedonian villages in South-Eastern Albania. *Journal of Herbal Medicine* 9:81-90, doi:10.1016/j.hermed.2017.05.001

Pieroni A, Cattero V. 2018. Wild vegetables do not lie: Comparative gastronomic ethnobotany and ethnolinguistics on the Greek traces of the Mediterranean Diet of southeastern Italy. *Acta Botanica Brasilica* doi:10.1590/0102-33062018abb0323

Pieroni A, Hovsepyan, R, Manduzai AK, Söukand R. 2020. Wild food plants traditionally gathered in central Armenia: archaic ingredients or future sustainable foods? *Environment, Development and Sustainability* doi:10.1007/s10668-020-00678-1

Pieroni A, Söukand R. 2017. The disappearing wild food and medicinal plant knowledge in a few

mountain villages of North-Eastern Albania. *Journal of Applied Botany and Food Quality* 90:58-67, doi:10.5073/JABFQ.2017.090.009

Pieroni A, Söukand R, Amin HIM, Zahir H, Kukk T. 2018. Celebrating multi-religious co-existence in central Kurdistan: The bio-culturally diverse traditional gathering of wild vegetables among Yazidis, Assyrians, and Muslim Kurds. *Human Ecology*, doi: 10.1007/s10745-018-9978-x

Pieroni A, Söukand R. 2019. Ethnic and religious affiliations affect traditional wild plant foraging in Central Azerbaijan. *Genetic Resources and Crop Evolution* doi:10.1007/s10722-019-00802-9

Pieroni A, Zahir H, Amin HIM, Söukand R. 2019. Where tulips and crocuses are popular food snacks: Kurdish traditional foraging reveals traces of mobile pastoralism in Southern Iraqi Kurdistan. Pieroni et al. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* doi:10.1186/s13002-019-0341-0

Polat R, Güner B, Babacan EY, Çakılcıoğlu U. 2017. Survey of wild food plants for human consumption in Bingöl (Turkey). *Indian Journal of Traditional Knowledge* 16(3):378-384.

Savo V, Salomone F, Bartoli F, Caneva G. 2019. When the Local Cuisine Still Incorporates Wild Food Plants: The Unknown Traditions of the Monti Picentini Regional Park (Southern Italy). *Economic Botany*, 73:1-19

Söderlind U. 2015. Religion and diet in a multi-religious city. A comprehensive study regarding interreligious relations in Tbilisi in everyday life and on feast days. *Religion and Food*. 26:158-80.

Söukand R, Stryamets N, Fontefrancesco MF, Pieroni A. 2020. The importance of tolerating interstices: Babushka markets in Ukraine and Eastern Europe and their role in maintaining local food knowledge and diversity. *Heliyon* 6 e03222

Söukand R, Pieroni A. 2019. Resilience in the mountains: biocultural refugia of wild food in the Greater Caucasus Range, Azerbaijan. *Biodiversity and Conservation* doi:10.1007/s10531-019-01835-3

Söukand, R, Hrynevich, Y, Vasilyeva, I, Prakofjewa, J, Vnukovich, Y, Paciupa, J, Hlushko, A, Knureva, Y, Litvinava, Y, Vyskvarka, S, Silivonchik, H, Paulava, A, Kõiva, M, Kalle, R. 2017. Multi-functionality of the few: current and past uses of wild plants for food and healing in Liubań region, Belarus. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 13:10, doi:10.1186/s13002-017-0139-x

Yeşil Y, Çelik M, Yılmaz B. 2019. Wild edible plants in Yeşilli (Mardin-Turkey), a multicultural area. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, doi: 10.1186/s13002-019-0327-y

Zazanashvili N, Gagnidze R, Nakhutsrishvili G. 1999. Main types of vegetation zonation on the mountains of the Caucasus, *Acta Phytogeographica Suecia* 85: 7-16.

Zenderland, J., Hart, R., Bussmann, R.W., Paniagua Zambrana, N.Y., Sikharulidze, S., Kikvidze, Z., Kikodze, D., Tchelidze, D., Khutsishvili, M., Batsatsashvili, K. 2019. The Use of "Use Value": Quantifying Importance in Ethnobotany. *Economic Botany* 73, 293-303.